

Hagyományok, Népszokások

A szokások leírása

A téli ünnepekör

Úgy gondolom, néhány szót szólni kell a népszokás fogalmáról, általános jellemzőiről, a felosztás módjairól. A népszokások, közé tartozik minden olyan szokás, „amely a parasztság életének történelmileg kialakult rendjében a társadalom más osztályaitól és más rétegeitől eltérő módon szabályozza a munkát, a társadalmi érintkezést a környezetről való gondolkodást, a hétköznapi, és az ünnepek egész rendszerét, tartalmát”.

A népszokások felosztása több szempontú lehet. A tematikus felosztás szerint (amely alapján a dolgozat is tárgyalja az egyes szokásokat) az élet fordulóihoz, az egyes életszakaszokhoz köthető szokások képezik az egyik csoportot, valamint a naptári ünnepekhez tartozók a másik csoportot.

A népszokások főbb területének megjelölésénél célszerűbb inkább a cselekményesség alapján körvonalazni a népszokásokat. Eszerint beszélhetünk szokáscselekvésről, dramatikus népszokásokról és népi színjátszásról.

Az időponthoz kötött ünnepek áttekintése a liturgikus évkezdéssel analóg a téli ünnepekörrel kezdődik. Az időponthoz kapcsolódó szokások alapvető funkciója az volt, hogy szervezze, tagolja, kijelölje az idő parttalan folyását.

Az idő linearitása és körforgásjellege egyszerre van jelen az időpontokhoz kapcsolódó ünnepekben. Állandóság, ismétlődés és meghatározott mértékű változás jellemzi e szokásrendet.

A téli ünnepekör két nagyobb időszaka a karácsonyi ünnepekör és a farsang. Ezeket a szokásokat nehéz csak egy naphoz kötni, mert számos elem felbukkan karácsonykor, január 1-én, és vízkeresztkor is.

A hagyományelemek főleg a téli napfordulathoz kapcsolódnak, és a vegetáció, emberi egészség és boldogulás érdekeit, a betegség és halál démonainak elriasztását szolgálja. Mágikus cselekményekkel meg szeretnénk ismerni, illetve befolyásolni az újesztendő fordulóit.

A téli ünnepekörben a Mikulástól vízkeresztig terjedő időszakra az ünnepköszöntő, úgynevezett falufeljáró menetek számtalan változata jellemző. Ezekben a szokásokban legfőbb elem a jó kívánása, a hozzá kapcsolódó ajándékozással és viszontajándékozással (ezek önmagukban is varázsló jellegűek).

Betlehemezés

Amint már korábban említettem a falu (Und község) szokásai közül már eltűnt a Mikulás – és Luca napi hagyományok „bemutatása”. 35 – 40 évvel korábban e téli ünnepekhez kapcsolódó szokások még előfordultak. A mai napig előadják viszont a betlehemi játékukat a fiatalok. A betlehemezés az egész ország területén ismert szokásjáték, misztérium illetve pásztorjáték.

Több típusa létezik; a többszereplős, párbeszédés játék vagy a nálunk bemutatásra kerülő énekes jellegű. Mindkét típusnak fő kelléke a templom vagy istálló alakú betlehem. Belül a Szent Család látható angyalokkal, állatfigurákkal.

Undon december 24-én napközben járják végig a falut a betlehemezők, akik a ministránsokból alakulnak meg, 5 – 6 fiú alkotja a csoportot. Jelmezeket vesznek magukra.

Fejükre kucsmát tesznek, bundákba, mellényekbe bújnak, egy fiú nyakában viszi a betlehemet. Ez egy fából készült templom (melyet a falu lakói faragtak már korábban), melyben Mária, József, a jászolban Jézus és körülöttük bárányok láthatók. A szokás ma már

elég szegényes formában él. Nem találhatók meg azok a szerkezeti formák, beköszöntő, szereplőket behívó, záró, szerencsekívánó és adománykérő mondókák, amik még néhány évtizeddel ezelőtt az undi betlehemesben is előfordultak.

Becsengetnek a házhoz és egy kicsit beljebb kerülve, énekelni kezdenek. Két karácsonyi dalt adnak elő, általában a Mennyből az angyal... és a Pásztorok, pásztorok kezdetűeket. A magyarul beszélő családoknál magyarul, a horvátoknál horvátul hangzik el az ének. Ezután kellemes ünnepeket és boldog új évet kívánnak az egész családnak. Ekkor szokták őket megajándékozni. Ma elsősorban pénzt kapnak. Megköszönve továbbállnak.

A betlehemezés korábban is előforduló szokás volt a faluban. De egy sokkal változatosabb, gazdagabb formában adták elő ezt a dramatikus népszokást. Csak fiúk szerepeltek a játékban és egy teljes színjátékot adtak elő. Ugyanazt a betlehemet hozták magukkal, mint utódaik. Ezt a földre rakták, és ez előtt játszották el a pásztorok a betlehemi történeteket. Közben több karácsonyi dalt énekeltek. Az egész betlehemezés horvát nyelven zajlott. A háziak megvendégelték őket, és ajándékba szaloncukrot adtak.

Karácsonyi és Újévi köszöntés

A karácsonykor elhangzó énekes verses köszöntőt általában kántálásnak nevezték. Az ünnep gondolatkörét felidéző énekekhez gyakran kapcsolódnak köszöntők, jókívánságok, rigmusok prózai szövegek is.

Undon is tartják még a karácsonyi és újévi köszöntés szokásait. A férfiak kötelesek karácsony és újév napján rokonaikat, jó barátait és szomszédait a következő üdvözléssel köszönteni:

„Zdravi veseli va ovom
Kristuševom narodjenju,
Bog vam daj zdravje,
veselje vse ča si od Boga željite,
po smrti dušnoga zveličenja.”

Újév napján is ez a köszöntő, de Kristuševom narodjenju kifejezés helyett a Novom Letu hallható.

A magyar szöveg a következőképpen hangzik:

„Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!
Legyenek üdvözölve Krisztus
születése / Újév napján!
Adjon a jó Isten egészséget,
boldogságot és mindazt, amit
az Istentől kívánnak,
haláluk után lelki üdvösséget.

Ez a szokás elsősorban a középkorú és idősebb horvát férfiak körében tartja magát. Így főképp horvát nyelven hangzik el a köszöntés.

Háromkirályok – járás

A vízkereszt napi (január 6.) szokások között a koledálás, a csillagozás, a házszenelés és a háromkirály - járás található meg.

A házszenelést is említik néhány helyen koledának, ez a szokás a víz és a tömjén szenteléséből alakult ki. Ilyenkor a pap, a kántor és a ministránsok járták végig a házakat, megáldották a házat és lakóit. Megszentelt krétával az ajtófélfára felírták az évszámot és a háromkirályok nevének kezdőbetűit.

Ez a szokás, ha nem is ilyen teljeskörűen, de megtalálható Undon is. A plébános a háziak kérésére megszenteli az otthonukat. Új házakat, vagy felújított házaikat szokták a

tulajdonosok megszenteltetni. Ha új lakója lesz a háznak, akkor elmegy a pap és megáldja a házat. Ez általában vízkereszt napján történik meg. Még ma is él az a hagyomány, hogy az idősek ajtójuk félfájára felírják a háromkirály nevének kezdőbetűjét és az évszámot. Az e naphoz kötődő szokások közül a háromkirályok – járás található meg községünkben. Teljesen hasonló felépítésű köszöntésről van szó, mint betlehemezéskor. Ministránsok kis csoportja (körülbelül 5 –6 fiú) járja végig a falut a templom makettel. Ekkor egyszerű ministránsruhában vannak, hosszú fehér ingben. Karácsonyi dalt énekelnek (horvátul, illetve a csak magyarul értő családoknál magyarul) és elmondják jókívánásaikat. Megajándékozzák őket, általában pénzt kapnak.

Mind a betlehemezésre, mind pedig a háromkirály – járásra önállóan készülnek fel a gyerekek. Maguk határozzák meg a csoport tagjait és az elénekelt dalokat. Van egy vezetője a csapatnak. Ő felügyeli a jutalom elosztását.

Az Undon megfigyelhető háromkirály – járás nem hordozza magán az erre a szokásra jellemző általános dramatikus jegyeket. Hisz ez a dramatikus szokás a bibliai napkeleti bölcséket megszemélyesítő alakoskodó, köszöntő szokás. A háromkirály –járásnak, csillagozásnak, csillagjárásnak több formája volt ismeretes. A játékban a királyok rangjukhoz illő viseleteket hordanak, egyikük egy kiugratható csillagot visz.

Egy Dunántúlon jellegzetes háromkirály – járás 3 főszereplője Boldizsár, Menyhért és Heródás. Hétköznapi ruhában mentek, csak a fejükön viseltek cukorsüveg alakú főveget. Kard és csillag volt a kellékük. A bibliai történet párbeszédese megjelenítését több ének is kísérte.

A faluban, Undon, korábban ez a szokás gazdagabb formában létezett. Adatközlőm fiatal korában (kb. 45-50 évvel ezelőtt) még háromkirálynak beöltözve, jelmezesen járták végig a falut. A beköszöntés után, ami egy horvát nyelvű engedélykérés volt, több dalt énekeltek.

Adománygyűjtő jellege volt a szokásnak, mert ajándékkal (dió, alma) jutalmazták őket.

Farsang

A farsang évenként ismétlődő rövidebb – hosszabb időszak, amelyet évszázadok óta az evés, ivás, lakodalmak, disznótorok, jelmezes felvonulások jellemeznek. A farsang vízkeresztől a húsvétot megelőző negyvennapos nagyböjt kezdetéig, hamvazószerdáig tart. A farsang a tavaszvárás ősi örömnépe. A tavasz a természet újjászületésének ideje, a megújult élet kezdete. A tél és a tavasz szimbolikus küzdelme, amely már az óév temetésével kezdődik, a farsang farkán ér a tetőpontra.

Téltemetés az, amikor a telet jelképező bábót valami módon elpusztítják: vagy vízbe fojtják, vagy elégetik.

A gonoszűző, a termékenységvarázsló álarcos, alakoskodó szokások többnyire farsangvasárnapra, farsanghétfőre és húshagyókeddre összpontosultak.

Az egész magyar nyelvterületen jellemzőek a falufeljáró menetek, felvonulások, ahol az álarcosok különböző zsáneralakokat (cigány, koldus, betyár) jelenítenek meg, vagy éppen férfi és nő szerepcserét is láthatunk. Az utcán néha megállva mókáztak, tréfás jeleneteket rögtönöztek.

Undon a farsang egy álarcos felvonuló jellegű, téltemető szokás. Körülbelül 15 éve élesztették újjá ezt a hagyományt. De már számos elemében eltér a korábbi farsangoktól. Korábban csak a legények húztak álarcot, csak ők öltöztek be.

Legjellemzőbb a nőnek való beöltözés volt. Cipőboksszal kikenték magukat, szalmával kitömték magukat, hogy minél teltebb idomúak legyenek. Női ruhát vettek magukra.

Végigvonultak a falun, magukkal húztak egy kerékre felszerelt boszorkát, aki a tél megtestesítője volt. Útközben többször megálltak és a nézelődőkkel viccelődtek. Majd mikor visszaértek a vásártérre, a bábót az ott felállított táborúzbe vetették. A felvonuláskor sor került éneklésre és zenélésre is.

A mai farsangi felvonulók tábora sokkal népesebb. A fiatalok mellett (legények és leányok is) beöltöznek az iskolások, az óvodások és több felnőtt is. A farsangi felvonulás időpontja mindig a farsangi időszak utolsó szombatján van. A jelmezesekek, a zenekar és az őket, valamint a bábokat húzó traktorok a vásártéren gyülekeznek.

A tamburazenekar tagjai jelmezbe öltözve az első kocsira ülnek. A felvonulás egész ideje alatt ők zenélnek és énekelnek horvát dalokat.

Néha ehhez a kocsihoz kötik a bábokat is. Ma már egy párból áll a telet jelképező báb. Egy fiú és egy lány bábót erősítenek a kocsikerékhez, amelyet egy rúddal kapcsolnak a szekérhez. A bábok, mintha táncolva járnák végig a falut, úgy forognak a szekéren. A bábok szalmával vannak kitömve és férfi (fehér ing, fekete mellény és nadrág) ruhába, illetve női öltözetbe felöltöztetve.

1 – 2 vállalkozó kedvű felnőtt férfi még ma is előfordul, hogy női ruhát ölt magára és meg – megállva az utcán nézelődőkkel viccelődik. Ennek egy jellegzetes motívuma a vízzel való lelocsolás.

Miután a menet a falu egyik végéig elvonult, visszafordulnak és a vásártérre térnek vissza. Itt már várja a bábokat a nagy tábortűz. Ekkor a két bábót tüzre dobják, hogy a telet végleg elűzzék. A zenekar játszik a tűz körül. Rövid táncolás következik. Általában polkát és kólót táncolnak. A farsangi mulatság iszogatással, és beszélgetéssel itt véget ér. Este farsangi bál van a gyermekeknek, majd a felnőtteknek.

Tavaszi ünnepek

A tavaszi ünnepkör szokása az egyházi év menetét követve a húsvét és pünkösd köré csoportosíthatók. A tavaszi ünnepkör jórészt mozgó ünnepekből áll, mivel húsvét az ünnepeket előre és a következő időszakra vonatkozóan is meghatározza. Húsvét napjának helye állandóan változik a naptárban, mivel az első tavaszi holdtölte utáni vasárnapra kell esnie.

Az egyházi fogantatású tavaszi ünnepek keretében a vallási vonatkozások mellett, a tavaszi mezőgazdasági tevékenység eredményességének biztosítására, megszentelésére vonatkozó szokások jelennek meg.

Húsvéti ünnepkör

A húsvéti ünnepkör virágvasárnapkal kezdődik, ezt követi a nagyhét, húsvétvasárnap és húsvéthétfő.

A húsvéti ünnepkör szokásainak igen sok eleme egyházi eredetű és jellegű (tűzszentelés, vízszentelés, ételszentelés).

A nem egyházi jellegű szokások tavaszi szokások: a természet megújulásával állnak kapcsolatban és főként termékenységvarázsló jellegűek. Ilyenek az öntözködés, locsolás és tojással kapcsolatos játékok.

A nagyhét a húsvéti előkészületnek, a vallásos megtisztulás, testi és lelki megújulás, tisztálkodás ideje

Nagycsütörtök Jézus szenvedésének kezdete, e nap egyetlen nagymiséjén glóriára megszólalnak a harangok, csengők, orgona, hogy utána egész nagyszombatig elhallgassanak.

Közismert szólás, hogy nagycsütörtökön a harangok Rómába mennek. A szertartásra hívogatás ezekben a napokban kerepléssel történt, amelyet a gyerekek végeztek a harangozó irányításával.

Nagycsütörtökön Undon is megalakul a kereplők csapata. 6 – 10 fős fiúcsoport járja végig a falut hangosan kereplelve. A misére hívó harangozás helyett kiáltják horvátul:

„Mi škrebecemo k maši drugiput!”

Vagyis:

„Második kereplés, a szentmiséhez!”

Korábban (körülbelül. 30 évvel ezelőtt) a kereplők csapata nagycsütörtöktől a nagyszombati feltámadási körmenetig együtt volt, hogy óránként végigjárják a falut. Együtt aludtak a kereplést irányító kántornál. Aztán húsvét napján járták végig a falut adományokért.

A következőket mondták:

„Dajte siromaškin skrebetaron ki šu skrebetali kad je Jezuš mertav ležal!”

„Adjatok a szegény kereplőknek, akik kerepeltek, amikor Jézus halva feküdt!”

Ezt a szokást a horvát kereplés szó alapján skrebetálásnak nevezik.

A kereplés szokásában a gonoszúzó zajkeltés nyomait lehet felfedezni. Nagypéntek Jézus kereszthalálának emléknapja a legnagyobb böjt és gyász ideje. A passióolvasás és a passió megjelenítése a legtöbb templomban előfordul. Ez a szenvedéstörténet felidézését, átélését szolgálja.

Nagyszombaton véget ér a negyvennapos böjt. A nap legfontosabb eseménye a keresztelővíz-, és a tűzszentelés, a feltámadási körmenet. (A körmenetet a középkorban húsvét hajnalán tartották, az újkorban az egyház előhozta nagyszombat estéjére.)

Undon is a római katolikus liturgiának megfelelően zajlanak nagypéntek és nagyszombat egyházi szokásai.

A passió felolvasása horvát nyelven történik, az énekelt változatok is horvát nyelvűek.

A feltámadási körmenet a temetőnél található Mária szoborig tart. A liturgia szövege és az énekek is horvátul hallhatók. A templomba visszaérkezés után következik a húsvéti ételek és bor megszentelése.

A megszentelt húsvéti ételek megvédték a híveket a hosszú böjt után a mértéktelenség kísértésétől. A szentelt ételek maradékait mágikus célokra használták.

Nagyszombatról vasárnapra virradó éjszakán a Jézuskeresés, Istenkeresés, Szentsírkeresés elnevezésű népi ájtatosság volt szokás.

A hívek a templomnál gyülekeztek, az alkalomhoz illő imádságokat mondva és énekelve vonultak végig a faluban és a határban található keresztekhez. A menet a temetőben ért véget, ahol hajnalig imádkoztak. (Tátrai – Karácsony 1997., 97.)

Ezen szokás gyakorlói korábban csak az asszonyok voltak itt Undon. Hajnali 3 órakor indultak a templom elől, imádkozva a temetőhöz mentek. A céhmester volt az egyedüli férfi, aki az asszonyokkal együtt részt vett a Jézus – keresésen. Ő szedte össze a korhadtt fakeszterket, amit aztán elégettek. A temetőben hajnalig imádkoztak.

Ma már mindenki részt vehet a Jézus – keresésen. Hajnali 4 órakor a templomban szentmisével kezdődik az esemény. Majd imádkozva, énekelve mennek a falu elején álló Mária szoborhoz. Mindvégig horvát nyelven szól a beszéd. A szobornál is imádkoznak, végül a temetőben gyújtott tűznél fejeződik be a Jézus – keresés, itt is imádság folyik.

Húsvéthétfő a locsolkodás napja, a víztisztító, termékenységvarázsló erejébe vetett hit az alapja. A nők megöntözése eredeti célzata szerint az asszonyi termékenység elővarázslására irányult. Undon ez a szokás csak körülbelül 25 – 30 éve él, előtte ezt nem gyakorolták. Ma leginkább az iskolás fiúk járnak kisebb csoportokban. Minden nőt meglocsolnak kölnijükkel fiatal, középkorú és idősebbet is. A locsolásért tojást, csokoládétojást és pénzt kapnak.

Sokkal kiemeltebb szokás volt, sőt több családnál még ma is gyakorolják, a tojásdobálást. A hímes tojásba pénzzel kell beletalálni. Egy vonal mögé rakják le a tojást. Sorba mindenki egyet dobhatott, ha sikerült beletalálni, vihette a tojást és az előtte már eldobált, találatot nem nyert pénzeket.

A húsvéthoz kapcsolódó egyházi eredetű szokások még ma is horvátul figyelhetők meg. De a locsolóversek már magyarul szólnak, hisz igazából nem is volt horvát nyelvű előzménye ennek a szokásnak.

Májusfaállítás

Május elseje a pünkösdi ünnepkör kezdő időpontja. A tavaszi virágzás, zsendülés, a termékenység, a zöld ág, a fák, a madarak ünnepe.

A magyar nyelvterület több részén május elsejére virradó éjszaka állítják fel a májusfát. A májusfa a természet újjászületésének szimbóluma és szerelmi ajándék is lehet. Májusfák készítése a legények feladata volt. Éjszaka kivágták az erdőn a fát és május elsején virradóra, titokban állították fel. Többnyire szalagokkal, zsebkendővel, virágokkal, teli üveg borral díszítették.

Májusfát ma Undon a legények állítanak a kiválasztott lánynak, vagy akikkel jó barátságban vannak. Több barát áll össze, együtt mennek az erdőre, ahol a szükséges famennyiséget kivágják. Május elsejére virradóra állítják fel. Szalagokkal és üres üveggel díszítik.

Jellemzően fenyőt vagy nyírfát állítanak. Korábban a falu elöljárói is kaptak májusfát. Május végén bontották le a fát. Ez is a legények feladata. Ekkor a háziak megvendégelik őket. Májusfa – kitáncolásnak nevezik itt is ezt az eseményt, bár táncmulatság nem kapcsolódik hozzá.

Pünkösöd

Pünkösöd napja a húsvétot követő 50. nap, a Szentlélek ünnepe. A hagyományok közül a tavaszi játékok és multságok jellemzőek.

Minden népnél megtalálható valamilyen formában a tavasz megünneplése. Legjellegzetesebb a pünkösdi király és pünkösdi királyné választása, akik a tavasz eljövetelét, a termést, szaporodást akarják titokzatos szertartásokkal biztosítani.

A pünkösdi királynéjárás a lányok termékenységvarázslással összekötött pünkösdi köszöntője a Dunántúlon. Megkülönböztetett szereplője a legkisebb, legszebb lány a pünkösdi királyné.

A szokás négy fő mozzanatból áll:

- négy lány házról, házra vezet egy kisebbet, a pünkösdi királynét
- egy házhoz érve az udvaron, vagy az ajtó előtt megállnak, a királyné feje felett kendőt feszítenek ki baldachin módjára, vagy betakarják
- éneklés közben mozdulatlanul állnak, majd körbejárják a királynét, esetleg táncolnak;
- termékenységváró mondóka keretében felemelik a királynét.

A szokás dunántúli változataiban már háttérbe szorult a termékenységvarázslás, így átalakult ünnepköszöntő, adománykérő szokássá.

A pünkösdi királynéjárás hagyományát az iskolás lányok ma is éltetik a faluban. Baráti alapon szerveződik két csoport, melyet négy nagylány (7. –8. osztályos) és egy kicsi óvodás alkot. A falut nem osztják fel egymás között, mindkét csoport végigjárja a falut. Becsengetnek a házakhoz. Kicsit belépnek az udvarra, de van, hogy a kapu előtt megállnak, és üdvözlés után kezdik az éneküket. A 4 nagylány egy nagy szöttes kendőt tart a kezében, négy sarkánál fogják. A kendő alatt áll a pünkösdi királynő.

Egyetlen dalt énekelnek el horvát nyelven:

Hodi k nam, duh sveti

A kiskirálynő nem énekel, ő összerakott kezekkel csendben hallgatja a nagyok énekét. Korábban szokás volt, hogy próbálták a pünkösdi királynőt megnevettetni, de ő általában állta a próbát és komoly maradt.

A lányok öltözete egyszerű fehér blúz és fehér szoknya, de korábban még egy színes selymekendővel, amit kötényként a szoknyájukra raktak, valamint a nyakukba kötött színes masnival egészült ki. A kiskirálynő hosszú fehér ruhát viselt, a fején pedig fehér koszorú volt.

Az ének után jót kívánó szavakkal elköszöntek: Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Ekkor adományozzák meg őket pénzzel, melyet a legidősebb lány gyűjt össze. A kendőt

összehajtvá csendben vonulnak a következő házhoz.

Összehasonlításként a Dél-Magyarországon élő bajai bunyevácok pünkösdi királynőjárását mutatnám be. A szokás ezen a területen kb. az 1920-as évekig maradt fenn folyamatosan.

A pünkösdi királynő - járás szereplői a „kraljice”-k. Itt is két csoport alakult, de más korosztályúak.

Az egyikbe 8-11, míg a másikba 12-16 éves lányok tartoztak.

Az előkészületeket a ruhák beszerzése (mellény, selyemkendő, koszorú, nyakláncok) és a dalok, megtanulása jelentette. A szokás egyéb kelléke volt még a botra erősített kendő, a feldíszített kard, a pénzgyűjtő kendő.

A csoportok 7 tagúak voltak itt, 6 lány egyidős és egy kicsit fiatalabb.

Ő volt a királyné.

A királyné házában gyülekeztek Pünkösöd vasárnapján. Meghatározott sorrendbe felállva indultak el. Az emberek házaik előtt várták őket. Vagy behívták őket, vagy maguk kértek engedélyt, hogy a család valamely tagjának énekelhessenek. Az ének megkezdésekor a királynét egy székre, párnára ültették. Mindig arra fordultak, akinek énekeltek.

A zászlót tartó lány imádkozott a családtagokért. Mikor befejezték a királyné felállt és a párnát egy nagyobb lány, plafonig dobta és ezt mondta:

„Ilyen nagyra nőjön a lányuk!”

Ezután kapták az ajándékot, amit a kendőbe raktak.

A két csoport találkozásakor gúnyolódó énekek szóltak.

A nap végén ismét a királyné házában gyülekeztek és elosztották a pénzajándékot. Ez a leírás is bizonyítja, hogy a múlt század elején és közepén még nagyon változatos és sokrétű volt ez a szokás. Ma Undon már egy nagyon egyszerű, leszűkített forma figyelhető csak meg.

Alkalmhoz kötött szokások

Az emberi élet kiemelkedő eseményeihez kapcsolódó szokások az egyén és közösség viszonyát fogalmazzák meg a maguk sajátos kifejező nyelvén. Az ember életében, társadalmi helyzetében bekövetkező változások megjelölésére a vallási szertartások adtak alapot.

(Születés – házasság – temetés)

A társadalmi környezet változásai tagoltabbá tették a közösségek, a család viszonyait. Az alkalmakhoz kötött szokások, ünnepek száma megnőtt.

A házasságkötés szokásai

Az emberi élet fordulópontjaihoz kapcsolódó szokások közül a házasságkötése a leggazdagabbak. A lakodalom olyan fordulópontra, amely számos vonatkozásban meghatározó jelentőségű.

A házasságkötés több szakaszra bontható, melyek további epizódokból állnak. A házasság előkészítésének ideje lehetett már a gyermekek együtt játszása, együtt tanulás, az együtt végzett munka. A fiatalok jól ismerték már egymást a gyerekkorból, mikorra a választás elé kerültek.

A házasságkötés évszázadokon keresztül kiforralt forgatókönyve volt: a fiatalok megismerkedése, vagy a házasulandó felek kiválasztása, a házasságkötésre készülő családok és életviszonyaik felderítése, a házasságkötés feltételeinek tisztázása. Ezt követte a nyilvános leánykérés, eljegyzés, jegyajándék váltása, a lakodalom.

Az előkészületek második fázisa, a házasságkötés aktusának előkészítése.

Fontos volt a lakodalom időpontjának kijelölése, ez a többi ünnephez jól igazodott. A házasságkötés formái egyre gazdagabbá váltak, a szertartásszerű elemek alkalmat adtak az érintett családok és közösségek önkifejezésére.

A házasságkötés egyházi szertartás, jogi és társadalmi aktus, egyéni és egyben társadalmi ünnep. Kiemelkedő szerepűek a pap, az anyakönyvvezető, násznagy, vőfély, koszorús lányok.

A násznagyok a fiatal pár tanúi, a vőfély a szertartásmester.

A vendégsereg ellátása a főzőasszonyok feladata volt.

Az ifjú pár és az örömszülők szerepe is szigorúan körülhatárolt elemeket tartalmazott.

A házasságkötés ceremóniájának egyedi változataival találkozhatunk egyes népcsoportoknál, néprajzi területeken.

Az undi esküvő számos egyedi vonást tartalmaz. Ezek közül a még ma is előforduló dobolás a legérdekesebb. Régen dobolni csak a legények és leányok mentek a házasulandókhoz. Ma mindenki beáll a dobolók közé. Ha az esküvőt nem Undon tartják, akkor az esküvőt megelőző este mennek el a fiatalokhoz dobolni. A lakodalomban este tíz óra után van a dobolás ideje. Egy ember fogja a dobot, amit folyamatosan üt az ének alatt. A Ternjice, ternjice című horvát dalt éneklük, a magyar házaspároknak is ezt a dalt adják elő. Majd a Fehér galamb száll a falu felett című magyar dal hangzik el. A dobolásért kalinkóval – ez egy körülbelül 50 – 60 cm kerek kelt téstájú kalács – vagy mostanában süteménnyel és egy kanna borral kínálták meg a dobolókat, amit vödörbe kaptak meg. Ezután három tánc idejére a lakodalomba maradnak, de ezt nagyon szigorúan be is tartják. Ha megvolt a három tánc, illendően elköszönnek és elvonulnak.

Egy kicsit előre szaladtunk az esküvő menetében. Hisz még ma is élő szokás a templom előtti tánc. A násznép és a falu templom előtt nézelődő része együtt táncolnak. Korábban vagy harmonika, vagy cigányzene volt, ma a viseletbe öltözött tamburazenekar húzza a talpalávalót. Két – három számot táncolnak, a menyasszonyt és a vőlegényt bárki felkérheti, itt ők nem együtt táncolnak.

A templomba és a templomból vonuláskor a férfiak a magukkal vitt borból kínálják az út szélén nézelődőket.

Érdekes eseménye a horvát lakodalomnak az úgynevezett meszelés. Ez Undon nem volt jellemző, de a szomszédos Horvátzsidányban még ma is előfordul. A násznépet nem akarják beengedni a vendéglőbe a szakácsnők. Meszelőkkel a kezükben meszelést imitálnak, nagyon sok vicces helyzet adódik ebből. Itt Undon a szakácsnők köszöntésével kezdődött a lakodalom. Ma már nem nagyon fordul elő ez a szokás.

Korábban érdekessége volt az undi lakodalomnak, hogy a vőlegény és a menyasszony vendégei külön háznál ünnepeltek, vacsoráztak és táncoltak. Csak éjfél után gyűltek össze a menyasszony házában és folytatódott a közös multság.

Jellemző volt az undi lakodalomnál, hogy több vőfély és koszorús lány látta el a szokásos feladatokat.

Undon a lakodalom szokásos ideje farsang idejére esett. Még körülbelül 50 évvel ezelőtt is csak ebben az időszakban rendeztek lakodalomokat.

Összehasonlításként a Dráva mentén élő horvátok lakodalmi szokásainak néhány elemét emelném ki, ami körülbelül a múlt század közepéig volt jellemző azon a területen.

Ott az esküvőket ősszel vagy télen tartották. Az esküvő egy napig tartott.

Fontos volt a vőfély személyének megválasztása. Az volt a vőfély, aki a vőlegény testvére vagy unokatestvére közül a legkésőbb nősült és jó beszédképességű és humorérzékű ember volt. 1955-ig itt is jellemző volt, hogy a vőlegény és a menyasszony násznépe külön ünnepelt estig. Az 1920-as évektől már ebédre is meghívták a vendégeket. Érdekes eleme volt a Dráva menti lakodalomnak a kakas - hajtás. Az esküvő előtti napon a vőlegény házában a menyasszony házáig hajtottak egy kakast a vőlegény sógornói. A kakast pálinkával itatták meg, szárnyaira kést és villát kötöttek, nyakába pattogatott kukoricából gyöngyöt. A falun végig vonultak, és közben kétértelmű énekeket doboltak. Ezt a kakast megsütötték és a lakodalomban a vőlegény és a menyasszony elé tálalták.

A templomi esküvőre a násznép nem kísérte el a fiatal párt, ők a lakodalmas háznál várták ki

ezt az eseményt. A vacsora előtt az újdonsült férj az esküvői tanúja kíséretében a menyasszony szülői házába ment és meghívták vacsorára a vendégeket. A vacsora után a fiatalok az összes vendéget köszöntötték, a vendégek pedig pénzt ajándékoztak nekik (Duro 1994., 21).

Ebből az összehasonlításból is kiderül, hogy egyes területeken élők szokásai milyen különbségeket mutatnak, még egy nemzetiséghez tartozó, de más területeken élők esetében is. Legjellemzőbb közös vonás, a lakodalmi szokások körében e két különböző földrajzi helyen élő horvátoknál, a külön esküvő megrendezése, vagyis, hogy a vőlegény és a menyasszony násznépe nem együtt mulatott.

A hagyományörzés és –felújítás lehetőségei az oktatásban és a közösségi életben

A hagyományok megjelenése az iskolai oktatásban

A hagyományokkal, a népszokásokkal való ismerkedés az iskolai oktatásban tananyagként is előkerül. A horvát nyelvoktatás helyi tanterve 1 – 4 osztályig tartalmaz ebbe a témakörbe tartozó anyagrészeket.

A betlehemezés, a háromkirály – járás, és a pünkösdi királynéjárás található a tananyagban.

Az ismeretek átadását egy tankönyv is szolgálja, melyet két undi tanárnő készített.

Az ének – zene tantárgyban és a furulya – szakkör munkájában folyamatosan kerül elő a hagyományokhoz kapcsolódó dalkincs. A karácsonyi dalok horvát és magyar nyelven egyaránt ismertek a gyermekek körébe

A pünkösdi királynéjárás dalszövegét csak horvát nyelven ismerik, és főként a lányok, a magyar jelentés nem minden gyermek számára ismert. A horvát nyelvoktatásban igen változatos módszerekkel próbálják a pedagógusok a gyermekekhez közel vinni és megszerettetni, azokat a hagyományokat, amelyek élénken jelen vannak a falu életében. A dalszövegek értelmezése mellett fontos a megélt tapasztalat, az élmény megbeszélése. Korábbi évekből származó fotók, videofelvételek is megtekintésre kerülnek a hagyományokat feldolgozó tanórákon. A gyermekek szívesen el is játszik a már megismert és betanult népszokásokat.

A hagyományok megismerését és őrzését segítik, erősítik azok a feladatok, melyet pályázati segítséggel, a tanáraikkal együtt végeznek a gyerekek. Más országokban, kisebbségben élő gyerekekkel, valamint ausztriai horvát nemzetiségű iskolásokkal van kapcsolatuk. Rövid leírásokat, bemutatót készítenek a gyerekek magukról és lakóhelyükről. Ebben mindig sorra kerülnek a község még gyakorolt hagyományai (fotók, leírások). Ez is bizonyítja, mennyire része életüknek a népszokás, a hagyomány.

A gyerekek viszonya a hagyományörzéshez

A hagyományok őrzése, és megjelenítése leginkább a gyermekekhez kötődik. Bármely népszokásra is gondolunk előadói, dramatikus megjelenítői a gyerekek.

Feladatuknak érzik, hogy évről – évre a jeles napokon megjelenjenek házaiknál. A gyermekek körében rangja van a „szereplésnek”. Szívesen vesznek részt és tartoznak a csoporthoz, akik megjelenítik ezen hagyományokat.

Rangos feladat a falun végigvonulni, a falu lakói előtt megnyilatkozni. Összetartó közösségek, kis csoportok alakulnak ezeken az alkalmakon. Óriási élményt nyújt a gyerekeknek a „játék”.

És természetesen az ajándékozás is vonzó eleme a hagyományörzők csoportjához való tartozásnak.

Tehát elmondhatjuk, hogy Undon a fiatalok aktív szereplői és mozgatórugói a

hagyományápolásnak, melyben sok segítséget és támogatást kapnak szüleiktől, a falu idősebb lakóitól és oktatóiktól is.

A néptáncsoport munkája

A néptáncsoport – ugyanúgy, mint az iskola – feladatának érzi a hagyományokkal való megismertetést, a még gyakorolt szokások őrzését és ezek átadását a fiataloknak.

A csoport vezetője, Koloszar István, tanítja be a pünkösddőlés szereplőinek a dalszövegeket, segít a lányoknak a csoportok megszervezésében és a ruhák beszerzésében.

Ez az elgondolás vezette a csoportot abban is, hogy a lakodalomhoz kapcsolódó számos szokást, aminek nagy része még ma is előkerül a lakodalmak alkalmával, színpadra állítsák.

A koreográfia elkészítésére Kriskovics Antalt kérték fel.

A közvetlen gyűjtőmunkában is részt vett a koreográfus és néhány segítő a faluból. Házról házra járták az idősebb embereket, akik meséltek a régi lakodalmi szokásrendről. Az énekeket változatok nélkül rögzítették. A gyűjtőmunka végeredményeként megszületett Kriskovics:

Undi lakodalmas című koreográfiája.

A koreográfia dramaturgiai menete követi az egykori lakodalmak eseménysorát.

Tekintsük ezt át külön figyelmet fordítva a még ma is előforduló elemekre.

A darab a leánykéréssel kezdődik. Ez az esküvőt megelőzően, 2 – 3 esetleg 6 hónappal előbb zajlott. A vőlegény a szüleiivel ment a menyasszonyához, ahol az esküvő időpontját közölték.

Ennek meghatározott szövege volt.

Ez a szokás ma már nem található meg az esküvők eseményrendjében.

Ezt követi az esküvő megjelenítése. A vőlegény násznépével együtt a lányos házhoz vonul. A menyasszony ekkor búcsúzik el szüleitől, testvéreitől és barátaitól. Ennek a résznek is meghatározott szövege volt.

Templomba vonuláskor a felállás sorrendje a következő volt: elől a menyasszony a vőfélyvel, majd a koszorúslány a vőlegénnyel, aztán a szülők és a rokonság következett.

A vonulás közben énekeltek.

A templomi esküvő a következő jelenet. Ezt követi a templom előtt a három tánc. Ez ma is élénken élő szokáselem. Polkát, keringőt és csárdást zenél a tamburazenekar. Mindenki beáll a táncba, a menyasszonyt és a vőlegényt a násznépből kéri fel valaki.

Ezután a lakodalmas házhoz megy a menet.

A vacsora a szakácsnők jó kívánságaival kezdődik.

Majd a dobolást láthatjuk. A fiatalok a Ternjice, ternjice című dalt éneklük az ifjú párnak folyamatos dobszóval. Jutalmul bort és kalácsot kapnak. Három tánc idejére a lakodalomban maradnak. Azt követi az éjféli ajándékozás és menyasszonytánc. A násznagy szitával és fakanállal a kezében kiáltja a soron következő ajándékozó nevét. A menyasszonytánc után hajnalig folytatódik a tánc. Egy hajnalt köszöntő dal zárja le a koreográfiát.

A táncban használt viseletek nem tükrözik a korábbi hagyományos öltözékeket. Régen Undon a menyasszony nem fehér ruhában esküdött. Fején fehér fejdísz viselt, ruhája kék vagy bordó bársony volt. Ez a ruhaviselet körülbelül 50 éve tűnt el a hagyományos esküvői viseletből.

A koreográfiában fehér ruhát hord a menyasszony, a vőlegény is fehér rojtos nadrágot, fehér inget és piros mellényt visel.

A hagyományos viselete fekete csizmanadrág, mellény és fehér ing volt.

Fontos kelléke az esküvőnek, még ma is, a rozmaring. Ezt minden vendég ruhájára kitűzték, mikor megérkezett a lakodalmas házhoz.

A korábbiakkal összevetve láthatjuk, hogy a tánc-koreográfia híven tükrözi a lakodalmi szokásrendjét. Számos elem megtalálható ma is az undi esküvőkön.